

UDZIAŁ OBYWATELI W SPRAWOWANIU WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

redakcja naukowa Ryszard Piotrowski

UDZIAŁ OBYWATELI W SPRAWOWANIU WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

redakcja naukowa Ryszard Piotrowski

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

SERIA **MONOGRAFIE**

Wydanie publikacji zostało sfinansowane ze środków
Narodowego Instytutu Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa
Obywatelskiego w ramach Programu Rozwoju Organizacji Obywatelskich PROO

Stan prawny na 1 stycznia 2021 r.

Recenzenci
Prof. dr hab. Marian Grzybowski
Prof. dr hab. Andrzej Szmyt

Wydawca
Anna Kieszek-Sobczyńska

Redaktor prowadzący
Livia Śpiewak

Opracowanie redakcyjne
Violet Design Wioletta Kowalska

Projekt okładek serii
Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni[♥]

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących
im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj
jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz,
czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8223-254-7
ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluger.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów 9

Wstęp 11

Część I

UDZIAŁ OBYWATELI W SPRAWOWANIU WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI W PAŃSTWACH DEMOKRATYCZNYCH

Robert Jastrzębski

**Udział obywateli w wymiarze sprawiedliwości
II Rzeczypospolitej** 25

Kamil Słomiński

**Formy udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru
sprawiedliwości a legitymizacja władzy sądowniczej** 51

Michał Laskowski

Granice udziału obywateli w wymiarze sprawiedliwości 75

Natalia Woszczyk

**Konstytucyjne granice udziału obywateli w sprawowaniu
wymiaru sprawiedliwości** 89

Ryszard Piotrowski

**Konstytucyjne wyznaczniki udziału obywateli
w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości** 109

<i>Maciej Grześkowiak</i> Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości a prawo do sądu	127
<i>Dominik Łukowiak</i> Demokratyzacja czy polityzacja? Udział obywateli w kreowaniu składu Krajowej Rady Sądownictwa po „reformie sądownictwa”	151
<i>Aneta Langner</i> Fundacje i stowarzyszenia jako współczesna forma kontroli wymiaru sprawiedliwości w postępowaniu karnym	183
<i>Paulina Żarnowska-Grabarz</i> Poszukiwanie sprawiedliwości na własną rękę, czyli o prowokatorze w ujęciu prawa karnego	209
<i>Jan Krajewski</i> Partycypacja czynnika społecznego w postaci organizacji w postępowaniu administracyjnym i sądownoadministracyjnym – analiza konstrukcji prawnych na gruncie polskiego prawa formalnego	223
<i>Ariel Axel Sławiński</i> Udział czynnika ludowego w Sądzie Najwyższym, realizacja gwarancji konstytucyjnej czy ochlokracja	247
Część II	
OCENA FUNKCJONOWANIA WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI W ŚWIETLE BADAŃ OPINII SPOŁECZNEJ	
<i>Anna Wasowska</i> Ukryty podatek od kryzysu zaufania – ocena funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w świetle badań opinii społecznej	265

Maciej Gorazdowski

Ocena pracy ławników polskich w świetle badań 281

Konrad Wojnarowski

**Sposób wyboru, skład i struktura organizacyjna,
tryb działania oraz szczegółowe zadania rady ławniczej**..... 301

Część III

INSTYTUCJA SĘDZIEGO POKOJU

Piotr Kruszyński, Jan Kil, Jakub Placek

**Sędzia pokoju i jego rola w rozwiązywaniu problemów
polskiego wymiaru sprawiedliwości**..... 325

Beata T. Bieńkowska

Sądy pokoju – głos w dyskusji..... 339

Kamil Kapica

**Sędziowie pokoju w świetle Konstytucji RP i rozwiązań
państw europejskich – analiza proponowanych koncepcji**..... 355

Karolina Kozłowska

**Wizerunek brytyjskiej instytucji sądów pokoju – rys
historyczny, krytyka, współczesne wyzwania**..... 377

Mateusz Siedlecki

**Instytucja sędziego pokoju w Wielkiej Brytanii.
Czy warto przenieść na grunt prawa polskiego niektóre
jej elementy?**..... 407

Jan Wojciechowski

**Neutralizacja konfliktów społecznych i odciążanie sądów
powszechnych – podstawowe zadania sądów pokoju
na przykładzie Francji, Dani i Księstwa Warszawskiego
na przełomie XVIII/XIX w.**..... 433

Część IV
WADY I ZALETY SĄDÓW PRZYSIĘGLYCH
W PAŃSTWACH DEMOKRATYCZNYCH

Daniel Dylewski

**Ocena instytucji ław przysięgłych na podstawie praktyki
ich funkcjonowania w Stanach Zjednoczonych Ameryki 459**

Anna Dziuba

Wady i zalety ławy przysięgłych w Stanach Zjednoczonych.... 487

Paulina Wolszczak

**Ławnik – ewolucja i ocena instytucji. Czy obecna formuła
jest wystarczająca? 511**

Milena Wijas, Sebastian Wijas

**Ogólna charakterystyka instytucji ławnika w prawie
niemieckim ze szczególnym uwzględnieniem regulacji
prawnokarnych..... 541**

Zakończenie 563

WYKAZ SKRÓTÓW

EKPC	- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
Karta praw podstawowych k.k.	- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389) - ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.)
Konstytucja RP	- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.p.a.	- ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 256 ze zm.)
k.p.c.	- ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.)
k.p.k.	- ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 30 ze zm.)
MPPOiP	- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
p.p.s.a.	- ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2019 r. poz. 2325 ze zm.)
p.u.s.p.	- ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 2072)
rozporządzenie w sprawie rady ławniczej	- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 31.01.2006 r. w sprawie sposobu wyboru, składu i struktury organizacyjnej, trybu działania oraz szczegółowych zadań rady ławniczej (Dz.U. Nr 23, poz. 174)

- Statut MTK – Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie 17.07.1998 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708 ze zm.)
- TFUE – Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
- ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa – ustawa z 12.05.2011 r. o Krajowej Radzie Sądownictwa (Dz.U. z 2019 r. poz. 84 ze zm.)
- ustawa o SN – ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2019 r. poz. 825 ze zm.)
- ustawa nowelizująca ustawę o Krajowej Radzie Sądownictwa – ustawa z 8.12.2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2018 r. poz. 3)
- u.o.o.ś. – ustawa z 3.10.2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U. z 2020 r. poz. 283 ze zm.)

Czasopisma i zbiory z orzecnictwem

- KZS – Krakowskie Zeszyty Sądowe
- OSP – Orzecznictwo Sądów Polskich
- OTK – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
- OTK-A – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Seria A
- PiP – Państwo i Prawo

Inne

- ETPC – Europejski Trybunał Praw Człowieka
- SA – sąd apelacyjny
- SN – Sąd Najwyższy
- TK – Trybunał Konstytucyjny
- TSUE – Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

WSTĘP

1. Przekonanie, że stanowienia i stosowania prawa nie można pozostawić tylko prawnikom, należy zapewne do najdawniejszych doświadczeń związanych z jego funkcjonowaniem i współistotnych długotrwałemu procesowi oddzielania prawa od moralności¹, któremu towarzyszyło odróżnianie, a niekiedy przeciwstawianie prawa i sprawiedliwości², *lex* i *ius*, porządku prawnego i sumienia.

Wyróżnikiem kultury europejskiej jest powierzenie władzy nad ludźmi prawu uchwalanemu na wiecach – to przecież, według Homera, tylko ono „władza”³. Jednak słowa Antyfony o świętych i wiecznych prawach ograniczających władzę są – z naszej interpretacyjnej perspektywy kulturowej⁴ – symboliczną zapowiedzią konfliktu między prawem stanowionym a poczuciem prawnym jednostki, odzwierciedlającym jej wyobrażenia o prawie naturalnym, prefiguracją uznania, że źródłem praw człowieka, a także ich ostatecznym celem, jest człowiek⁵.

¹ Por. K. Sójka-Zielińska, *Drogi i bezdroża prawa*, Wrocław 2000, s. 19 i n.

² Por. R.A. Tokarczyk, *Komparatystyka prawnicza*, Kraków–Lublin 1997, s. 74 i n.

³ *Odyseja*, pieśń IX, w. 112 i n.

⁴ Por. J. Oniszczyk, *Odwieczne naturalne prawa człowieka – obrona Antyfony* [w:] *Ustroje – prawa człowieka – bezpieczeństwo – integracja europejska. Księga jubileuszowa z okazji 70. urodzin Profesora Jerzego Jaskierni*, red. R.M. Czarny, Ł. Baratyński, P. Ramiączek, K. Spryszak, Toruń 2020, s. 401 i n.

⁵ Por. R. Piotrowski, *Rola sądów najwyższych w ustroju demokratycznym* [w:] *Sąd Najwyższy Rzeczypospolitej Polskiej. Historia i współczesność*, red. A. Korobowicz, Warszawa 2017, s. 110.

W kulturze europejskiej znaczący jest także proces oddzielania się prawa od polityki. Wprawdzie polityka i moralność mogą wpływać na prawo, ale „nie stają się przez to prawem”⁶. Prawo „wykracza poza politykę”, staje się w stosunku do niej autonomiczne i zawiera „w sobie wiedzę o samym sobie, metaprawo, dzięki któremu można je analizować i oceniać” jako spójny system „w uczonych traktatach, w artykułach i audytoriach”⁷. Tak funkcjonujące prawo staje się rywalem polityki, a niekiedy jej ofiarą, zwłaszcza jeśli politykom udaje się przeciwstawić sprawiedliwość prawników społecznemu poczuciu sprawiedliwości i wytworzyć przekonanie, że winni złego losu obywateli nie są ci, którzy stanowią prawo, i sprawują rządy, ale ci, którzy sądzą, a więc prawo stosują, wydając wyroki.

Wyobrażenia o sprawiedliwości zmieniają się w czasie pod wpływem zmian kulturowych. Znaczenie kulturowego marginesu oceny⁸ w orzekaniu dostrzeżę Europejski Trybunał Praw Człowieka. Istnieje jednak także indywidualny margines oceny w definiowaniu sprawiedliwości. Rzadko przecież zdarza się, by strona, która poniosła porażkę przed jakimkolwiek sądem, była zadowolona z tego, że sprawiedliwości stało się zadość⁹. Każdy ma swoją sprawiedliwość i może dlatego właśnie jednym z podstawowych odkryć człowieka – tworzącego pojęcia abstrakcyjne i próbującego dzięki nim zapanować nad światem – było ustalenie, że w Bogu jest źródło sprawiedliwości. Znajdujemy tę pewność w preambule Kodeksu Hammurabiego¹⁰ i w Biblii¹¹, z której wiadomo, że Bóg tak odpowiedział na prośbę Salomona: ponieważ nie poprosiłeś o zgubę twoich nieprzyjaciół, ale poprosiłeś dla siebie o umiejętność rozstrzygania spraw sądowych, więc daję ci serce mądre i rozsądne. I sprawiedliwość sądów Salomona była owocem mądrości jego serca.

⁶ Por. H.J. Berman, *Prawo i rewolucja. Kształtowanie się zachodniej tradycji prawnej*, Warszawa 1995, s. 20 i n.

⁷ H.J. Berman, *Prawo i rewolucja...*, s. 20 i n.

⁸ Por. L. Garlicki, *Wartości lokalne a orzecznictwo ponadnarodowe – „kulturowy margines oceny” w orzecznictwie strasburskim?*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2008/4, s. 4 i n.

⁹ Por. R. Piotrowski, *Sędziowie i demokracje europejskie*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego”, Warszawa 2019, t. VIII, s. 65.

¹⁰ Por. R. Skeczkowski, *Pomniki Prawa*, Koszalin 1996, s. 18 i n.

¹¹ 1 Krl 3, 6–15.

Określenie źródeł sprawiedliwości znajdujemy w preambule Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r.¹², w świetle której to Bóg jest źródłem ludzkiej sprawiedliwości albo – i to nas różni od ludzi odległych epok – ta uniwersalna wartość wywodzi się z „innych źródeł”, a więc z innej transcendencji niż boska. W każdym razie – według ustawy zasadniczej – wartości są poza zasięgiem jakiegokolwiek suwerena¹³. Nie zależą od najwyższych władz, także od władzy sądowniczej.

2. W odczuciu społecznym, potwierdzonym wynikami badań, wymiar sprawiedliwości w Polsce od wielu lat jest przedmiotem krytyki¹⁴. Krytyka dotyczy także ustawodawcy¹⁵. Ci, którzy upominają się o sprawiedliwość, nie zostaną zaspokojeni ani słowami o znaczeniu niezależności sądów i niezawisłości sędziów w demokratycznym państwie prawnym, ani ograniczeniem niezawisłości sędziowskiej przez sprawujących władzę wykonawczą.

Sędziowie nie są twórcami praw, które stosują. Krytykę wymiaru sprawiedliwości należy więc również odnieść do ustawodawcy zwykle realizującego politykę rządu. Odnosi się ona zatem do większości parlamentarnej powoływanej do stanowienia prawa przez tych samych obywateli, którzy kwestionują rezultaty działań tej właśnie większości zastosowane do nich przez władzę sądowniczą¹⁶.

Kolejne rządy po 1989 r. oceniały krytycznie wymiar sprawiedliwości, wskazując, że mimo relatywnie wysokich nakładów finansowych nie odpowiada on oczekiwaniom obywateli i wyzwaniom współczesno-

¹² Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

¹³ Por. R. Piotrowski, *Rola...*, s. 110.

¹⁴ Por. przykładowo M. Bernatt, A. Bodnar, *Wymiar sprawiedliwości w Polsce* [w:] *Demokracja w Polsce 2007–2009*, red. L. Kolarska-Bobińska, J. Kucharczyk, Warszawa 2009, s. 92.

¹⁵ Por. przykładowo W. Staśkiewicz, *Stanowienie prawa w pierwszym okresie rządów koalicji PO-PSL* [w:] *Demokracja w Polsce 2007–2009*, red. L. Kolarska-Bobińska, J. Kucharczyk, Warszawa 2009, s. 55 i n.

¹⁶ Por. R. Piotrowski, *Zagadnienie legitymizacji władzy sądowniczej w demokratycznym państwie prawnym* [w:] *Legitymizacja władzy sądowniczej*, red. A. Machnikowska, Gdańsk 2017, s. 25 i n.

Część I

**UDZIAŁ OBYWATELI
W SPRAWOWANIU WYMIARU
SPRAWIEDLIWOŚCI W PAŃSTWACH
DEMOKRATYCZNYCH**

Robert Jastrzębski

UDZIAŁ OBYWATELI W WYMIARZE SPRAWIEDLIWOŚCI II RZECZYPOSPOLITEJ¹

1. Wstęp

Państwo polskie, które odzyskało niepodległość po pierwszej wojnie światowej, stanęło przed problemem scalenia prawnego oraz ekonomicznego ziem polskich. W pierwszym przypadku chodziło o stworzenie jednolitego systemu, co wiązało się z unifikacją oraz kodyfikacją prawa². W szczególności istotne znaczenie miało powstanie Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie ustawy Sejmu Ustawodawczego z 4.06.1919 r.³ Zgodnie z art. 2 ustawy do zakresu działania komisji należało przygotowanie projektów jednolitego ustawodawstwa dla wszystkich ziem, które wchodziły w skład państwa polskiego, w dzie-

¹ Artykuł jest zmienioną i rozszerzoną wersją referatu wygłoszonego na ogólnopolskiej konferencji naukowej pt. *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, zorganizowanej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego*, w dniach 6–7.04.2018 r.

² Zob. L. Górnicki, *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Wrocław 2000, s. 60 i n.; R. Jastrzębski, *Wpływ polskiej tradycji prawnej na kodyfikację prawa prywatnego (1918–1939)* [w:] *Między tradycją a nowoczesnością. Prawo polskie w 100-lecie odzyskania niepodległości*, red. Ł. Pisarczyk, Warszawa 2019, s. 248 i n.

³ Zob. ustawa z 3.06.1919 r. o komisji kodyfikacyjnej (Dz. Praw Państwa Polskiego Nr 44, poz. 315).

dzinie prawa cywilnego i karnego oraz przygotowanie innych projektów ustawodawczych, na podstawie uchwały Sejmu albo w porozumieniu z ministrem sprawiedliwości⁴.

Po pierwszej wojnie światowej na obszarze nowo powstałego państwa polskiego obowiązywało pięć systemów prawnych, z czym wiązały się również różnice w strukturze wymiaru sprawiedliwości. Zaliczyć do nich należało systemy prawa:

- 1) polsko-francuskiego, obowiązującego na ziemiach centralnych;
- 2) rosyjskiego na ziemiach wschodnich;
- 3) niemieckiego na ziemiach zachodnich;
- 4) austriackiego na ziemiach południowych;
- 5) węgierskiego na Spiszu i Orawie⁵.

Na ostatni z wymienionych obszarów zostało rozciągnięte – z pewnymi wyjątkami – prawo austriackie (obowiązujące w okręgu sądu apelacyjnego w Krakowie), w tym jeśli chodzi o organizację sądownictwa, na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z 14.09.1922 r. w przedmiocie organizacji sądownictwa na Spiszu i Orawie i rozciągnięcia na ten obszar mocy obowiązującej niektórych ustaw i rozporządzeń⁶.

⁴ Szerzej o działalności Komisji Kodyfikacyjnej zob. Z. Radwański, *Powstanie i ustroj Komisji Kodyfikacyjnej* [w:] *Historia państwa i prawa Polski 1918–1939*, cz. 2, red. F. Ryszka, pod ogólną red. J. Bardacha, Warszawa 1968, s. 148 i n.; S. Grodziski, *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1981/1, t. XXXIII; A. Lityński, *Wydział Karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej. Dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*, Katowice 1991; M. Mohyluk, *Porządkowanie prawa w II Rzeczypospolitej: Komisja Kodyfikacyjna i Rada Prawnicza*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1999/1–2, t. LI; L. Górnicki, *Prawo cywilne...*, s. 12 i n.; M. Pietrzak, *Z problematyki kodyfikacji prawa w II Rzeczypospolitej* [w:] M. Pietrzak, *O ustroju, prawie i polityce II Rzeczypospolitej. Pisma wybrane*, Warszawa 2018.

⁵ Zob. S. Włodyka, *Organizacja wymiaru sprawiedliwości* [w:] *Historia państwa...*, cz. 2, red. F. Ryszka, pod ogólną red. J. Bardacha; F. Ryszka, *Prawo karne i proces karny* [w:] *Historia państwa...*, cz. 2, red. F. Ryszka, pod ogólną red. J. Bardacha, s. 55 i n.; Z. Radwański, *Prawo cywilne i proces cywilny* [w:] *Historia państwa...*, cz. 2, red. F. Ryszka, pod ogólną red. J. Bardacha, Warszawa 1968, s. 148.

⁶ Dz.U. Nr 90, poz. 833 ze zm. Rozporządzenie zostało wydane na podstawie ustawy z 26.10.1921 r. w przedmiocie przepisów prawnych, obowiązujących na obszarze Spisza i Orawy, należącym do Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 89, poz. 657).

W ten sposób kodyfikacja oraz unifikacja prawa w zasadzie była związana z zagadnieniami dotyczącymi *sensu largo* organizacji wymiaru sprawiedliwości. Należy jednak zaznaczyć, że ostateczny obszar państwa polskiego po wojnie kształtował się aż do 1923 r., kiedy to decyzją Konferencji Ambasadorów została uznana granica wschodnia II Rzeczypospolitej⁷. W związku z tym organizacja wymiaru sprawiedliwości została oparta na istniejących ówczesnie regulacjach zaborowych, które były stopniowo zastępowane przez akty prawne państwa polskiego. Istotne zmiany w strukturze sądownictwa wprowadziło dopiero rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 6.02.1928 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych⁸, które *notabene* obowiązywało formalnie, z licznymi zmianami, do wejścia w życie ustawy z 20.06.1985 r.⁹ Wynika z tego, że organizację sądownictwa powszechnego przez okres około dziesięciu lat regulowały w dużej mierze unormowania prawne państw rozbiorowych, z którymi był związany udział obywateli państwa polskiego w wymiarze sprawiedliwości.

W II Rzeczypospolitej ogólne zasady wymiaru sprawiedliwości, w tym udziału w nim obywateli, regulowały Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 17.03.1921 r.¹⁰ oraz Ustawa Konstytucyjna z 23.04.1935 r.¹¹ W przypadku pierwszej z konstytucji, na podstawie Manifestu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 22.07.1944 r.¹², miały obowiązywać formalnie „podstawowe założenia” Konstytucji z 1921 r., w tym również w zakresie wymiaru sprawiedliwości. Następnie zostało to potwierdzone w art. 1 Ustawy Konstytucyjnej z 19.02.1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej¹³.

⁷ Zob. Oświadczenie rządowe z 20.04.1923 r. w przedmiocie uznania granic wschodnich Rzeczypospolitej (Dz.U. Nr 49, poz. 333).

⁸ Tekst pierwotny: Dz.U. Nr 12, poz. 93. Szerzej S. Gołąb, I. Rosenblüth, *Ustrój sądów powszechnych*, Warszawa 1929; S. Gołąb, *Organizacja sądów powszechnych*, Kraków 1938; S. Włodyka, *Organizacja wymiaru...*, s. 17 i n.; M. Materniak-Pawłowska, *Ustrój sądownictwa powszechnego w II Rzeczypospolitej*, Poznań 2003, s. 183 i n.

⁹ Zob. ustawa z 20.06.1985 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. Nr 31, poz. 137 ze zm.).

¹⁰ Dz.U. Nr 44, poz. 267 ze zm.

¹¹ Dz.U. Nr 30, poz. 227.

¹² Dz.U. Nr 1, poz. 1, załącznik.

¹³ Dz.U. Nr 18, poz. 71 ze zm.

W związku z tym owe „podstawowe założenia” obowiązywały do wejścia w życie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22.07.1952 r.¹⁴ Warto jednak podkreślić, że w dużej mierze zarówno w II Rzeczypospolitej, jak i po 1944 r., tj. w okresie przejściowym lat 1944–1952¹⁵, wykonanie postanowień Konstytucji z 1921 r. miało często charakter fikcji prawnej, zwłaszcza dotyczyło to udziału obywateli w wymiarze sprawiedliwości.

W Konstytucji z 1921 r. zasady wymiaru sprawiedliwości zostały określone w rozdziale IV „Sądownictwo” (art. 74–86). Ponadto ustawa zasadnicza normowała funkcjonowanie trzech trybunałów, tj. Trybunału Stanu (art. 64)¹⁶, Trybunału Kompetencyjnego (art. 86 konstytucji)¹⁷ oraz Najwyższego Trybunału Administracyjnego (art. 73). Istotne znaczenie z punktu widzenia udziału obywateli w wymiarze sprawiedliwości miał ostatni z wyżej wymienionych trybunałów. Zgodnie z art. 73 Konstytucji z 1921 r. „Do orzekania o legalności aktów administracyjnych w zakresie administracji tak rządowej jak i samorządowej powoła osobna ustawa sądownictwo administracyjne, oparte w swej organizacji na współdziałaniu czynnika obywatelskiego i sędziowskiego z Najwyższym Trybunałem Administracyjnym na czele”. Funkcjonowanie Najwyższego Trybunału Administracyjnego (NTA) normowała ustawa z 3.08.1922 r. o Najwyższym Trybunale Administracyjnym¹⁸ oraz rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1932 r. o Najwyższym Trybunale

¹⁴ Tekst pierwotny: Dz.U. Nr 33, poz. 232 ze zm.

¹⁵ Szerzej K. Działocha, J. Trzcziński, *Zagadnienie obowiązywania Konstytucji Marcowej w Polsce Ludowej 1944–1952*, Ossolineum 1977; K. Działocha, *Rola Konstytucji marcowej w prawie państwowym Polski Ludowej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Wrocław 1976, „Przegląd Prawa i Administracji” VII; J. Trzcziński, *Instytucje ustrojowe okresu przejściowego 1944–1947* [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 2, red. M. Kallas, Warszawa 1990, s. 248 i n.; M. Wiącek, *Znaczenie stosowania Konstytucji Marcowej w Polsce Ludowej dla orzecznictwa sądów i Trybunału Konstytucyjnego III RP*, Warszawa 2012.

¹⁶ Zob. ustawa z 27.04.1923 r. o Trybunale Stanu (Dz.U. Nr 59, poz. 415). Szerzej M. Pietrzak, *Odpowiedzialność konstytucyjna w Polsce*, Warszawa 1992.

¹⁷ Zob. ustawa z 25.11.1925 r. o Trybunale Kompetencyjnym (Dz.U. Nr 126, poz. 897). Szerzej R. Jastrzębski, *Trybunał Kompetencyjny. Kolegium Kompetencyjne. Geneza. Działalność. Współczesność*, Warszawa 2014.

¹⁸ Dz.U. Nr 67, poz. 600 ze zm.

Administracyjnym¹⁹. Przez cały okres II Rzeczypospolitej skład NTA miał charakter zawodowy, nie doszło bowiem do powołania sądów administracyjnych niższej instancji mimo zgłaszanych postulatów ich powołania²⁰. Należy jednak zaznaczyć, że na obszarze dawnego zaboru pruskiego, tj. województwa poznańskiego, pomorskiego oraz górnośląskiej części województwa śląskiego, istniało sądownictwo administracyjne niższej instancji w postaci pierwszej instancji – wydziałów powiatowych, oraz drugiej instancji – wojewódzkich sądów administracyjnych, z siedzibą odpowiednio w Poznaniu, Toruniu i Katowicach. Skład tych sądów w zasadzie pokrywał się ze składem personalnym organów wykonawczych samorządu, tj. wydziałów powiatowych i wojewódzkich²¹.

Wymieniony wyżej rozdział IV Konstytucji z 1921 r. udział obywateli w wymiarze sprawiedliwości regulował w art. 76 oraz 83. Pierwszy z nich stanowił, że „Sędziów mianuje Prezydent Rzeczypospolitej, o ile ustawa nie zawiera innego postanowienia, jednakże sędziowie pokoju z reguły wybierani są przez ludność”, drugi zaś postanawiał, iż: „Do orzekania o zbrodniach, zagrożonych cięższymi karami, i o przestępstwach politycznych będą powołane sądy przysięgłych. Czyny, podlegające sądom przysięgłych, organizację tych sądów i tok postępowania – określa szczegółowe ustawy”. Wynika z tego, że udział obywateli w wymiarze sprawiedliwości w przypadku sądów powszechnych miał dotyczyć instytucji sędziów pokoju oraz sądów przysięgłych, których organizację, zakres i sposób działania sądów, zgodnie z art. 75 Konstytucji z 1921 r., miał zostać określony w drodze ustawodawczej²².

¹⁹ Dz.U. Nr 94, poz. 806. Szerzej D. Malec, *Najwyższy Trybunał Administracyjny 1922–1939 w świetle własnego orzecznictwa*, Warszawa–Kraków 1999, s. 38 i n.

²⁰ Zob. D. Malec, *Najwyższy Trybunał...*, s. 33–35.

²¹ Szerzej R. Klimowiecki, *Sądownictwo administracyjne. Najwyższy Trybunał Administracyjny* [w:] *Historia państwa i prawa Polski 1918–1939*, cz. 1, red. F. Ryszka, pod ogólną red. J. Bardacha, Warszawa 1962, s. 262–264; W. Maisel, *Wojewódzkie sądy administracyjne w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa–Poznań 1976, s. 55–76.

²² Zob. W. Komarnicki, *Polskie prawo polityczne (geneza i system)*, Warszawa 1922 (reprint: Warszawa 2008), s. 506–514; M. Materniak-Pawłowska, *Ustrój sądownictwa...*, s. 57–63; J. Maziarz, *Sądy przysięgłych w II Rzeczypospolitej w praktyce Sądu Okręgowego w Krakowie*, Warszawa 2017, s. 87–91.

W opracowaniu poddano analizie instytucję sędziego pokoju oraz działania na rzecz budowania kultury prawnej i czynnego udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Omówiono w nim również instytucje ławnika oraz sądów przysięgłych w świetle doświadczeń wybranych krajów, a także dokonano oceny niektórych aspektów funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości.

Lektura zamieszczonych artykułów może okazać się przydatna do udziału w debacie nad projektami mającymi istotne znaczenie dla częściowego choćby rozwiązania wieloletnich problemów z prawem w ich aktualnym kształcie.

Publikacja jest przeznaczona dla przedstawicieli zawodów prawniczych, pracowników naukowych i studentów. Będzie także pożytecznym zbiorem informacji dla wszystkich zainteresowanych poruszaną w niej tematyką.

Ryszard Piotrowski – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Uniwersytetu Warszawskiego; wykładowca na Wydziale Prawa i Administracji UW; członek Komitetu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk; autor książek i artykułów naukowych poświęconych problematyce prawa konstytucyjnego, w tym władzy sądowniczej i pozycji ustrojowej sędziów, zagadnieniom tworzenia prawa oraz prawu konstytucyjnemu porównawczemu, a także ekspertyz i komentarzy dotyczących aktualnych problemów konstytucyjnych; w 2017 roku w I edycji konkursu „Prawnik roku”, organizowanego przez dziennik „Rzeczpospolita”, uzyskał wyróżnienie jako prawnik-edukator za „mądre, niekoniunkturalne tłumaczenie kwestii ustrojowo-konstytucyjnych, z zachowaniem dystansu do bieżących sporów politycznych”.

Narodowy Instytut Wolności
Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego

9788382232547 W01P01

ISSN 1897-4392
ISBN 978-83-8223-254-7

9 788382 232547

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45
ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUPER.PL
WWW.PROFINFO.PL

CENA 99 ZŁ (W TYM 5% VAT)